

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ

УДК 354:378

doi: 10.20998/2227-6890.2020.1.06

С. А. МОРОЗ, В. М. МОРОЗ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗА ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК СТУДЕНТІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ЗВО

Постановка проблеми. Зумовлений об'єктивними процесами розвитку громадянського суспільства в Україні перегляд місця та ролі держави у забезпеченні функціонування та розвитку більшості з суспільних сфер, потребує на обґрунтування компетенції держави майже за кожним з напрямів суспільного життя. Вища освіта, як складова соціальної сфери суспільства та одна з основних детермінант забезпечення його розвитку, не є виключенням у вирішенні питання уточнення рівня відповідальності держави у реалізації нею своїх освітніх функцій. Актуалізація питань університетської автономії та академічної свободи вимагає використання інститутом держави такої моделі взаємодії з університетською інституцією, за якою якість освітньої діяльності останньої, рівно як і якість вищої освіти в цілому, будуть відповідати очікуванням студентів та задовольняти запити ринку праці. Обґрунтування змісту такої моделі неможливо уявити без з'ясування думки здобувачів вищої освіти щодо рівня відповідальності суб'єктів публічного управління за якість вищої освіти. *Формулювання цілей статті.* За результатами аналізу думки студентів вітчизняних закладів вищої освіти визначити рівень відповідальності суб'єктів публічного управління за якість вищої освіти, а також запропонувати напрями вдосконалення змісту окремих з механізмів державного управління розвитком сфери вищої освіти. *Виклад основного матеріалу дослідження.* Відповідно до програмних заходів авторського позагрантового проекту «Оцінка якості вищої освіти» було проведено опитування (анкетування) 563 респондентів. За результатами аналізу відповідей респондентів було визначено їх думку щодо рівня відповідальності окремих з суб'єктів забезпечення якості вищої освіти. Розподіл відповідної за змістом відповідальності має такий вигляд: заклад вищої освіти – 28%; студенти – 20%; органи публічного управління – 19%; суспільство – 17%; роботодавці – 16%. Під час вибірково проведених інтерв'ю з деякими з студентів було встановлено факт умовного отождіння ними інститутів держави та суспільства, а отже рівень їх відповідальності, у межах саме цього дослідження, повинен розглядатися у їх діалектичній єдності. Сумарний рівень відповідальності органів публічного управління та суспільства дорівнює 36%, що надає нам право ідентифікувати їх суб'єктів на рівні основних акторів забезпечення якості вищої освіти. *Висновки з даного дослідження.* За результатами аналізу відповідей респондентів було запропоновано переглянути зміст: окремих норм Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, за напрямом підвищення рівня представництва держави у їх складі; парадигми взаємодії університетської інституції та інституту держави за напрямом зміни партнерського статусу останнього на статус основного суб'єкту управління розвитком сфери вищої освіти. Таке підсилення ролі держави у забезпеченні якості вищої освіти не лише відповідатиме очікуванням безпосередніх учасників навчально-виховної комунікації, а і підвищить рівень ефективності виконання закладами вищої освіти існуючого на цей час державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою.

Ключові слова: якість вищої освіти; державне управління забезпеченням якості вищої освіти; суб'єкти публічного управління якістю вищої освіти; рівень відповідальності за якість вищої освіти; Положення про галузеві експертні ради; парадигма взаємовідносин між університетською інституцією та інститутом держави.

С. А. МОРОЗ, В. М. МОРОЗ

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУБЪЕКТОВ ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ ЗА КАЧЕСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ЭКСПЕРТНЫХ ОЦЕНОК СТУДЕНТОВ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ВУЗОВ

Постановка проблемы в общем виде. Обусловленный объективными процессами развития гражданского общества в Украине пересмотр места и роли государства в обеспечении функционирования и развития большинства из общественных сфер, требует обоснования его компетенции практически по каждому из направлений общественной жизни. Высшее образование, как составляющая социальной сферы общества, а также одна из основных детерминант обеспечения его развития, не является исключением в решении вопроса уточнения уровня ответственности государства за реализацию им своих образовательных функций. Актуализация вопросов университетской автономии и академической свободы требует использования институтом государства такой модели взаимодействия с университетской институцией, при которой качество образовательной деятельности последней, равно как и качество высшего образования в целом, будут соответствовать ожиданиям студентов и удовлетворять запросам рынка труда. Обоснование содержания такой модели невозможно представить без выяснения мнения соискателей высшего образования относительно уровня ответственности субъектов публичного управления за качество высшего образования. *Цель исследования.* По результатам анализа мнения студентов отечественных высших учебных заведений определить уровень ответственности субъектов публичного управления за качество высшего образования, а также предложить направления совершенствования содержания некоторых из механизмов государственного управления развитием сферы высшего образования. *Изложение основного материала исследования.* В соответствии с программными мероприятиями авторского внегрантового проекта «Оценка качества высшего образования» был проведен опрос (анкетирование) 563 респондентов. По результатам анализа ответов респондентов было определено их мнение относительно уровня ответственности отдельных субъектов обеспечения качества высшего образования. Распределение соответствующей ответственности выглядит следующим образом: высшие учебные заведения – 28%; студенты – 20%; органы публичного управления – 19%; общество – 17%; работодатели – 16%. Во время избирательно проведенных интервью с некоторыми

© С. А. Мороз, В. М. Мороз, 2020

из потенциальных участников опроса был установлен факт условного отождествления ними институтов государства и общества, а следовательно уровень их ответственности, в рамках именно этого исследования, должен рассматриваться через призму их диалектического единства. Суммарный уровень ответственности органов публичного управления и общества равен 36%, что дает нам право идентифицировать их субъектов на уровне основных акторов качества высшего образования. *Выводы по результатам исследования.* По результатам анализа ответов респондентов было предложено пересмотреть содержание: отдельных норм Положения об отраслевых экспертных советах Национального агентства по обеспечению качества высшего образования – по направлению повышения уровня представительства государства в их составе; парадигмы взаимодействия университетской институции и института государства – по направлению изменения партнерского статуса последнего на статус основного субъекта управления развитием сферы высшего образования. Такое усиление роли государства в обеспечении качества высшего образования будет не только соответствовать ожиданиям непосредственных участников учебно-воспитательной коммуникации, а и повысит уровень эффективности выполнения вузами существующего в настоящее время государственного заказа на подготовку специалистов с высшим образованием.

Ключевые слова: качество высшего образования; государственное управление обеспечением качества высшего образования; субъекты публичного управления качеством высшего образования; уровень ответственности за качество высшего образования; Положение об отраслевых экспертных советах; парадигма взаимоотношений между университетской институцией и институтом государства.

S. A. MOROZ, V. M. MOROZ

RESPONSIBILITY OF SUBJECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION FOR THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF EXPERT ASSESSMENTS OF STUDENTS OF THE DOMESTIC INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Problem setting. The review of the place and role of the state in providing functioning and development of most of the public spheres, resulting from to the objective processes of civil society development in Ukraine, requires justification of the competence of the state in almost every direction of public life. Higher education, being a component of the society's social sphere and one of the main determinants of its development, is not an exception in the process of solving the issue of clarifying the level of the state's responsibility in the implementation of its educational functions. The actualization of the issues concerning the University's autonomy and academic freedom requires the state institute to use such a model of interaction with the University institution, according to which the quality of educational activity of the university institution, as well as the quality of higher education in general, will meet the expectations of students and conform to the labour market demands. The justification of the content of such a model is impossible to imagine without figuring out the opinion of applicants for higher education on the level of responsibility of the subjects of public administration for the quality of higher education. *Paper objective.* To determine the level of responsibility of subjects of public control for the quality of higher education and also to propose ways to improve the context of the individual mechanisms of public administration over the higher education development, according to the results of the analysis of opinions of the students from domestic higher education institutions. *Paper main body.* According to the program activities of the author's post-grant project "Assessment of the higher education quality", there was held a survey (questionnaire) of 563 respondents. According to the results of the analysis of the respondents' answers, their opinion regarding the level of responsibility of individual subjects of ensuring the of higher education quality was determined. The division of the corresponding in content responsibility follows as: institution of higher education – 28%; student – 20%; authorities of public administration – 19%; society – 17%; employers – 16%. During selectively conducted interviews with some of the students, there was established a fact of conditional rejection of the state and society institutions, and therefore the level of their responsibility, within the framework of this research, should be considered within their dialectical unity. The total level of responsibility of public authorities and society is 36%, that gives us the right to identify their subjects at the level of the main actors in ensuring the higher education quality. *Conclusions of the research.* Due to the results of the analysis of the respondents' answers it was advised to review the content of the: individual regulations of the Regulations on sphere expert councils of the National Agency for Higher Education Quality Assurance, in the way to increase the level of state's representative within its composition; the paradigm of interaction between University institutions and the Institute of state on the direction to change of partnership status to the status of the main subject of management of higher education development. Such a strengthening of the state's role in providing the higher education quality will not only to conform the expectations of the direct participants in the educational communication and increase the level of efficiency of fulfilment by the institutions of higher education of the presently existing state order for training specialists with higher education.

Keywords: higher education quality; public administration over the providing of the higher education quality; subjects of public administration for the quality of higher education; level of the responsibility for the quality of higher education; Regulations on sphere expert councils; the paradigm of interaction between University institutions and the Institute of state.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблематика якості вищої освіти, з огляду на свою неабияку значущість для забезпечення суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку людини і суспільства, постійно перебуває у межах кола наукової уваги дослідників-теоретиків та професіоналів-практиків. Про актуальність питань забезпечення якості вищої освіти, хоча безумовно і на опосередкованому рівні, свідчить факт їх позиціонування серед пріоритетних до вирішення у межах нещодавно затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України та переданої до Верховної Ради України Програми діяльності Кабінету Міністрів України. Серед переліку цілей кожного з міністерств, цілі Міністерства освіти та науки України визначені Урядом на першому місці. Формулюючи «Ціль 1.4. – Випускники закладів вищої освіти є конкурентоспроможними фахівцями на ринку праці», законодавець звертає увагу на той факт, що сьогодні «якість вищої освіти не відповідає очікуванням

роботодавців, студентів та суспільства в цілому. Понад 70% українців вважають якість вищої освіти в Україні середньою, низькою або дуже низькою» [1]. Приймаючи до уваги вище наведене можемо стверджувати про існування своєрідного запиту, як безпосередньо з боку органів публічного управління, так і суспільства в цілому, на результати наукових досліджень щодо проблематики забезпечення якості вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблематика забезпечення якості вищої освіти не є принципово новим напрямом в організації наукових пошуків у межах галузі знань «Публічне управління та адміністрування». Питання реалізації державної політики щодо управління розвитком системи вищої освіти та забезпечення її якості набули свого розвитку у роботах С. К. Андрейчука, В. Д. Бакуменка, А. В. Вербицької, Л. А. Гаєвської, Т. І. Гладкої, Л. В. Головія, Н. Г. Діденко, С. М. Домбровської, О. В. Дубровки,

М. І. Дудки, О. В. Жабенка, В. С. Журавського, О. М. Іваницької, М. М. Іжі, С. А. Калашнікової, Т. О. Лукіної, В. І. Лугового, О. В. Поступної, В. П. Садкового, С. М. Серьогіна, Т. М. Тарасенко та інших дослідників. Окремі з аспектів порушеної проблематики були розглянуті нами у межах попередньо проведених наукових пошуків [2, 3]. Не дивлячись на достатній рівень наукової уваги до розв'язання проблематики державного управління забезпеченням якості вищої освіти, окремі її питання все ще залишаються відкритими для подальших наукових досліджень. Наприклад, питання визначення рівня відповідальності основних суб'єктів державного управління забезпеченням якості вищої освіти потребують на своє наукове обґрунтування та вирішення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Існуючи у межах вітчизняної наукової думки дослідження проблематики забезпечення якості вищої освіти, у переважній своїй більшості, зосереджені на питаннях розбудови змісту відповідної системи та виконанні з використанням суто теоретичних методів наукового пізнання. Безумовно, використання вченими теоретичних методів дослідження забезпечує отримання ними інформації щодо змісту основних з характеристик об'єкту наукової уваги. Разом з тим, отримана інформація, а відповідно і сформульовані на її підставі узагальнення (висновки) не є повними, адже деякі з характеристик (властивостей) об'єкту дослідження не можливо виявити без використання емпіричних методів наукового пошуку. Виникає ситуація за якою отриманні за допомогою теоретичних методів дослідження знання стають підґрунтям для подальшого їх розвитку. Циклічне використання такого механізму, з часом, не лише не сприяє актуалізації відповідних знань, а і створює умови для викривлення (спотворення) його природного змісту. Повертаючись до обраного нами предмету наукового пошуку звернемо увагу на той факт, що останнім часом набуває своєї популярності думка про необхідність обмеження компетенції держави у вирішенні окремих питань функціонування суспільно-політичної та соціально-економічної підсистем суспільства. Все далі частіше так звана концепція обмеженості державної влади, а відповідно і повноважень органів державного управління, набуває своєї популярності не лише у межах фахового наукового дискурсу, а у тому числі й серед представників громадянського суспільства. Поступова зміна парадигми взаємодії між державою та громадянським суспільством з достатньо природної за своєю суттю помірно етатистської моделі («помірно сильна держава – помірно слабе громадянське суспільство» [4, с. 8]) на органічну за своїм змістом деетатистську модель («помірно слабка держава – помірно сильне громадянське суспільство» [4, с. 5]) обумовлює необхідність перегляду місця та ролі інституту держави у регулюванні розвитку університетської інституції та забезпеченні якості її функціонування. Відповідний напрям наукового

пошуку, з одного боку, не є принципово новим для наукового дискурсу, адже відповідна проблематика вже перебувала у межах фокусу наукової уваги вчених, але з іншого боку – переважна більшість проведених раніше досліджень, на що нами було вказано вище, була виконана за допомогою суто теоретичних методів наукового пізнання та без врахування думки безпосередніх учасників навчально-виховної комунікації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). За результатами аналізу думки студентів вітчизняних ЗВО визначити рівень відповідальності суб'єктів публічного управління за якість вищої освіти, а також запропонувати напрями вдосконалення змісту окремих з механізмів державного управління розвитком сфери вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З'ясування рівня відповідальності суб'єктів публічного управління за якість вищої освіти було здійснено у межах авторського позагрантового проекту «Оцінка якості вищої освіти». Реалізація програмних завдань проекту передбачала проведення опитування студентів щодо проблематики забезпечення якості вищої освіти. Про можливість використання студентів у якості експертів за відповідним фокусом уваги вказують норми: Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти – ідентифікують студентів на рівні одного з основних стейкхолдерів процедур забезпечення якості вищої освіти [5]; Методичних рекомендацій для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми – передбачають використання думки студентів на рівні одного з джерел отримання інформації про якість змісту та практики реалізації освітньої програми [6]; Рекомендацій Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти стосовно запровадження внутрішньої системи забезпечення якості – пропонують адміністрації ЗВО забезпечити проведення онлайн опитування студентів перед початком кожної сесії [7] тощо. На можливість залучення студентів до експертизи якості освітньої діяльності та якості вищої освіти вказують у своєму дослідженні В. М. Бабаєв та В. П. Садковий [8]. До участі у проекті «Оцінка якості вищої освіти» долучилися вчені з Балтійської Міжнародної Академії (м. Рига, Латвія) та Інституту міжнародної та порівняльної освіти Пекінського педагогічного університету (м. Пекін, Китай). Результати опитування студентів з України, Латвії та Китаю стали предметом порівняльного аналізу з боку організаторів дослідження. У наших попередніх публікаціях ми вже мали можливість висвітлити деякі з результатів аналізу думки латвійських та китайських студентів [9, 10], а отже подані нижче узагальнення та висновки повинні сприйматись через призму вже презентованих нами досліджень.

У якості інструментарію проведення опитування авторами проекту було обрано методи анкетування та

інтерв'ю. Наші вподобання щодо використання методу анкетування було обумовлено тими фактом, що саме цей метод збору інформації дозволяє досліднику з'ясувати думку багатьох з експертів за відносно короткий час. Під час розробки анкети нами були прийняті до уваги методичні рекомендації Т. О. Лукіної щодо особливостей складання структури та змісту анкет для моніторингових досліджень освітніх проблем [11], а також поради С. Садмана, Н. Бредберна та Н. Шварца щодо практики використання методу опитування [12]. Перед складанням змісту анкети автори дослідження провели декілька серій вибіркового інтерв'ю з потенційними респондентами. Під час інтерв'ю було перевірено розуміння студентами питань анкети, а також з'ясовано актуальність запропонованих авторами для вибору респондентами варіантів відповідей. Іншими словами, під час попереднього спілкування з студентами авторами дослідження було з'ясовано не лише найбільш актуальні питання порушеної проблематики, а у тому числі і визначено найбільш вірогідні варіанти відповідей на них.

На території України в опитуванні прийняли участь 563 респонденти переважно з ЗВО розміщених на території Харківської, Сумської та підконтрольних Україні частин Донецької та Луганської областей, а отже вибірка не може вважатися репрезентативною. Разом з тим, отримана за результатами аналізу відповідей студентів інформація може бути використана на рівні аналітичної або дорадчої у межах процедур опрацювання та прийняття державно-управлінських рішень.

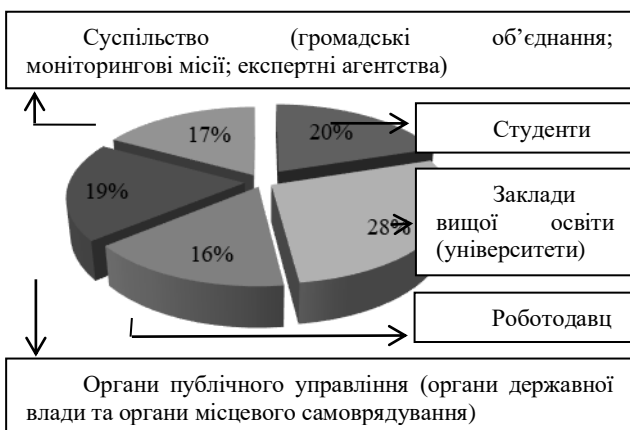

Рис. 1 – Розподіл відповідальності між основними суб'єктами впливу на якість вищої освіти (за результатами опитування студентів вітчизняних ЗВО)

Анкета була складена з 18 питань, 15 з яких були присвячені проблематиці оцінювання якості вищої освіти (три питання були спрямовані на з'ясування статево-вікових характеристик респондента). Серед запропонованих до уваги студентів питань анкети було у тому числі і питання щодо оцінювання респондентами рівня умовної відповідальності окремих суб'єктів за якість вищої освіти. Іншими словами, респондентам було запропоновано розділити

частки відповідальності за якість вищої освіти між визначеними організаторами дослідження суб'єктами. Отримані нами під час обробки анкет результати наведено на рисунку 1.

За результатами аналізу відповідей респондентів щодо умовного розподілу відповідальності за якість вищої освіти між окремими суб'єктами її забезпечення, можемо сформулювати такі основні узагальнення.

По-перше, кожен із запропонованих організаторами дослідження суб'єктів впливу на якість вищої освіти отримав порівняно високу оцінку респондентів. Наприклад, різниця між найвищим та найнижчим рівнями відповідальності окремих з суб'єктів, не дивлячись на факт об'єктивності її існування, не є значною (найбільший рівень – 28%; найменший рівень – 17%). Незначна розбіжність може бути пояснена через те, що методика складання питань анкети, так само як і формулювання відповідей на них, передбачала проведення попередніх інтерв'ю з потенційними респондентами. Під час спілкування з студентами організатори дослідження мали можливість визначити не лише найбільш актуальні до вирішення питання забезпечення якості вищої освіти, а у тому числі й обмежити коло відповідальних за це суб'єктів. Іншими словами, на етапі формування змісту анкети організатори дослідження вже мали можливість визначити найбільш значущих з суб'єктів впливу на якість вищої освіти.

По-друге, найбільший рівень відповідальності за якість вищої освіти респонденти покладають на ЗВО (28%) та його студентів (20%). Цікаво, що сумарна відповідальність цих суб'єктів оцінюється на рівні майже половини від умовно можливої (48%). Приймаючи до уваги цей факт ми можемо вести мову не лише про значущість системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, а у тому числі і необхідності його актуалізації, як на рівні менеджменту професійної діяльності ЗВО (організаційний рівень – практика діяльності керівництва ЗВО), так і на рівні змісту нормативно-правових документів (державний рівень – норми щодо змісту та принципів розбудови і функціонування системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти). Наприклад, нещодавно затверджене Національним агентством із забезпеченням якості вищої освіти «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» не лише може, а і повинно бути доповнено нормами щодо забезпечення якості вищої освіти саме на університетському рівні. З одного боку, проблематика акредитація освітніх програм не має прямого відношення до питань забезпечення якості вищої освіти, адже «акредитація є добровільною і проводиться з ініціативи закладу вищої освіти» [13], в той час як наявність у ЗВО так званої системи внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти є обов'язковою до виконання вимогою [14]. Отже, маємо певні протиріччя між «добровільністю» та «обов'язковістю». З іншого боку, згадане вище Положення формулює мету акредитації

через «встановлення відповідності якості освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою визначеним цим Положенням критеріям», та визначає акредитацію освітньої програми як процес «оцінювання якості освітньої програми та освітньої діяльності ЗВО за цією програмою», тобто феномен якості позиціонує на рівні визначального. Повертаючись до можливості вдосконалення змісту Положення, пропонуємо доповнити регламентований його нормами перелік необхідних до подання ЗВО документів для акредитування освітньої програми (п. 4 Положення) документом про наявність у ЗВО системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, а також про результати її функціонування, у тому числі і по відношенню до конкретної освітньої програми. Реалізація останньої з наведених вище пропозицій може бути здійснена у тому числі і у формі попередньої перевірки відділом забезпечення якості освітньої діяльності конкретного ЗВО підготовлених для подання у НАЗЯВО матеріалів для акредитації відповідної освітньої програми.

По-третє, достатньо несподіваним для організаторів дослідження став факт порівняно невисокої оцінки респондентами рівня відповідальності роботодавців (16%). Під час проведення попередніх інтерв'ю з потенційними респондентами було визначено неабияку значущість (рівень відповідальності) відповідного суб'єкту. Крім того, на відповідальність роботодавців за якість вищої освіти, хоча безумовно на достатньо опосередкованому рівні, вказують факти їх позиціонування на рівні основних суб'єктів забезпечення якості вищої освіти у межах норм: Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (п. 2.4 Стандартів ідентифікує роботодавців на рівні стейкхолдерів забезпечення якості вищої освіти у якості суб'єктів незалежної (зовнішньої) експертизи); Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (п. 7 Положення інституалізує можливість залучення роботодавців до роботи у складі експертної групи для проведення акредитаційної експертизи освітньої програми) [13]; Критеріїв оцінювання якості освітньої програми (Критерій 6 «Людські ресурси» – ідентифікує роботодавців як учасників організації та реалізації освітнього процесу; Критерій 8 «Внутрішнє забезпечення якості освітньої програми» – ідентифікує роботодавців як суб'єктів періодичного перегляду освітньої програми) [15]; Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (п. 7 Положення передбачає обов'язкове представництво роботодавців у складі галузевих експертних рад [16]; відповідно до рішення НАЗЯВО середній рівень представництва роботодавців в галузевих експертних радах у 2019 році дорівнює 8,9%). Порівняно невисока оцінка респондентами значущості впливу роботодавців на забезпечення якості вищої освіти (16%) є цілком достатньою для опрацювання пропозицій щодо

збільшення рівня їх представництва в галузевих експертних радах принаймні до 15%.

По-четверте, відповідальність органів публічного управління (органів державної влади та органи місцевого самоврядування) за якість вищої освіти на думку респондентів дорівнює лише 19%. Разом з тим, такий результат не є не лише мінімальним, а й однозначним у тлумаченні свого змісту. По-перше, під час вибірково проведених за результатами опитування інтерв'ю з студентами було з'ясовано той факт, що переважна їх більшість сприймає «органи публічного управління» та «суспільство (громадські об'єднання; моніторингові місії; експертні агентства)» у межах одного абстрактного суб'єкту. Іншими словами, вплив органів публічного управління на якість вищої освіти повинен сприйматися аналітиками у тому числі й через призму значущості впливу «суспільства» на відповідний феномен. За такої умови, інтегральний (зведений) показник відповідальності органів публічного управління та суспільства обраховується на рівні 36%. Слід визнати, що такий показник рівня відповідальності є максимальним. По-друге, визначений респондентами рівень відповідальності органів публічного управління, за умови абстрагування від показників рівнів відповідальності інших суб'єктів впливу на якість вищої освіти, є цілком достатнім для ідентифікування його як достатньо впливового. Вище ми звертали увагу на те, що до анкети були включені лише ті з питань, рівно як і варіанти відповіді на них, які набули максимальної підтримки з боку потенційних респондентів, тобто сам факт включення органів публічного управління до суб'єктів впливу на якість вищої освіти свідчить про неабияку їх компетентність у відповідному процесі. Разом з тим, слід розуміти, що за умови самостійного позиціонування органів публічного управління на їх частку припадає лише третій за своїм значенням показник рівня відповідальності за якість вищої освіти.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Приймаючи до уваги вище наведене можемо сформулювати такі основні висновки.

1. Визначений нами під час опитування студентів вітчизняних ЗВО рівень відповідальності суб'єктів публічного управління за якість освітньої діяльності та якість вищої освіти, дозволяє ідентифікувати державу на рівні одного з основних стейкхолдерів процесу забезпечення якості у сфері вищої освіти. Достатньо високий за своїм значенням рівень очікування студентів щодо участі держави у забезпеченні якості вищої освіти обумовлює її участь у відповідних процесах не лише на рівні регулятора відповідних процесів (опосередкована участь, наприклад через встановлення норм та правил Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності), а у тому числі й у якості безпосереднього суб'єкту процедур акредитації освітніх програм. Затверджене Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої

освіти у межах свого додатку передбачає можливість участі представників державних органів влади з правом дорадчого голосу у роботі лише 12 з 29 галузевих експертних рад [17]. Іншими словами, норми Положення не передбачають держави у роботі таких галузевих експертних рад: 03 «Гуманітарні науки»; 05 «Соціальні та поведінкові науки»; 06 «Журналістика»; 07 «Управління та адміністрування»; 09 «Біологія»; 10 «Природничі науки»; 11 «Математика та статистика»; 12 «Інформаційні технології»; 13 «Механічна інженерія»; 14 «Електрична інженерія»; 15 «Автоматизація та приладобудування»; 16 «Хімічна та біоінженерія»; 17 «Електроніка та телекомунікації»; 18 «Виробництво та технології»; 19 «Архітектура та будівництво»; 23 «Соціальна робота»; 24 «Сфера обслуговування». Пропонуємо змінити відповідну норму та передбачити можливість участі держави у роботі кожної з утворених галузевих рад. Крім того, на нашу думку, участь держави у роботі таких галузевих експертних рад, як: 02 «Культура і мистецтво»; 17 «Електроніка та телекомунікації»; 19 «Архітектура та будівництво»; 22 «Охорона здоров'я»; 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону»; 26 «Цивільна безпека»; 28 «Публічне управління та адміністрування»; 29 «Міжнародні відносини» – повинна бути інституалізована з правом повноцінного (не дорадчого) голосу. В контексті прийняття до уваги вище сформульованої пропозиції, потребує на зміну, визначена у п. 7 розділу III «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», норма щодо рівня представництва окремих з суб'єктів у складі галузевих експертних рад. Зміна змісту відповідної норми повинна бути спрямована на вирішення питання забезпечення представництва держави у складі галузевих експертних рад, адже на цей час перелік обмежено лише: науково-педагогічними та науковими працівниками; представниками роботодавців та їх об'єднань; представниками органів студентського самоврядування [13].

2. Держава, як один з безпосередніх замовників послуги на підготовку фахівців з вищою освітою, не лише може, а і повинна розглядатись на рівні одного з основних стейкхолдерів (зацікавленої сторони) забезпечення ЗВО якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Разом з тим, позиціонує на рівні стейкхолдера у межах процесів забезпечення якості вищої освіти держава не повинна розглядатись виключно через призму повноважень (компетенцій) суб'єкта-партнера, адже виконання нею своїх соціальних, у тому числі й освітніх, функцій передбачає виконання, з одного боку, ролі арбітра (спостереження за об'єктом безпосередньої уваги та регулювання його функціонування і розвитку), а з іншого – ролі суб'єкту управління (реалізація владних повноважень (функцій управління) щодо об'єкту управлінської діяльності). Держава є не лише партнером ЗВО у підготовці конкурентоспроможних фахівців (формування трудового потенціалу суспільства), а і суб'єктом контролю за станом

реалізації державної політики у сфері вищої освіти. Забезпечення державою конституційного права громадян на здобуття вищої освіти (стаття 53 Конституції України) та виконання своїх повноважень щодо забезпечення її якості (стаття 16-18 Закону України «Про вищу освіту») потребує зміну парадигми взаємовідносин між університетською інституцією та інститутом держави за напрямом підсилення повноважень останнього в управлінні розвитком сфери вищої освіти. Серед суб'єктів публічного управління, коло відповідальності яких щодо забезпечення ЗВО якості освітньої діяльності та якості вищої освіти може бути розширено, слід виділити: органи державного управління загальної (наприклад, Кабінет Міністрів України) та спеціальної (наприклад, Міністерство освіти і науки України) компетенції; Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти; освітній омбудсмен та служба освітнього омбудсмена; органи місцевого самоврядування. Крім того, до кола відповідних суб'єктів також можуть бути віднесені Національна академія наук України та галузеві академії наук; громадські об'єднання в галузі науки.

Вище наведені висновки не вичерпують проблематики змісту та рівня відповідальності суб'єктів публічного управління за якість вищої освіти, а отже можуть бути уточнені та розвинуті у межах подальших наукових пошуків. Серед найбільш перспективних для розробки напрямів в організації подальших наукових пошуків, з огляду на обраний нами у межах цієї публікації предмет наукового дослідження, є ті з них, фокус наукової уваги яких зосереджено на питаннях визначення та подальшого порівняння рівнів відповідальності суб'єктів публічного управління за якість надання освітніх послуг у межах системах вищої освіти інших держав. Потенціали компаративістики, щодо порушеного вище питання, можуть бути використані у тому числі й з прийняттям до уваги результатів проведеного нами опитування студентів з латвійських та китайських ЗВО.

Список літератури

1. *Проект Постанови про Програму діяльності Кабінету Міністрів України / Законотворчість: законопроекти // Верховна Рада України: офіційний веб-портал.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66959 (дата звернення 18.10.2019).
2. Мороз С. А., Мороз В. М. Підвищення якості трудового потенціалу вітчизняних ВНЗ в контексті змісту механізмів міжнародної співпраці. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць НТУ «ХП»*. 2015. Вип. 43 (47). С. 100–112.
3. Мороз С. А., Мороз В. М. Порядок та умови вступу до докторантури як елемент правового механізму державного управління якістю підготовки фахівців на науковому рівні вищої освіти. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. №3. С. 127–134.
4. Паслер О.В. Модели взаимодействия гражданского общества и государства. *Пятый Всероссийский конгресс политологов*, 20-22 ноября 2009 г. Москва, 2009. URL: https://www.civisbook.ru/files/File/Pasler_RAPN.pdf (дата обращения 18.10.2019).
5. *Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)*. К.: ТОВ «ЦС»,

2015. 32 с.
6. Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Документи: рішення і положення. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти*. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Методичні-рекомендації_для-експертів.pdf (дата звернення 17.10.2019).
 7. Рекомендації Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти стосовно запровадження внутрішньої системи забезпечення якості. Документи: рішення і положення. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти*. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Рекомендації-НАЗЯВО-стосовно-внутрішнього-забезпечення-якості.pdf> (дата звернення 18.10.2019).
 8. Мороз В.М., Садковий В.П., Бабаєв В.М., Мороз С.А., Онлайн опитування студентів у системі забезпечення якості вищої освіти. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2018. №6. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2415> (дата звернення 17.10.2019).
 9. Мороз С. А., Бука І.С., Бука С.А., Мороз В. М. Оцінювання якості вищої освіти студентами як елемент системи державного контролю за якістю надання освітніх послуг закладами вищої освіти (на прикладі опитування студентів Балтійської Міжнародної Академії, Латвія) *Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»)* 2018. Вип. 2 (9). С. 282–295.
 10. Мороз С.А. Відповідність університетських знань вимогам ринку праці: аналіз думки студентів з Китаю. *Вісник післядипломної освіти (Серія «Управління та адміністрування»)*. 2019. №8 (37). С. 46–70.
 11. Лукіна Т.О. *Технологія розробки анкет для моніторингових досліджень освітніх проблем: методичні рекомендації*. Миколаїв: ОШПО, 2012. 32 с.
 12. Sudman S., Bradburn N., Schwarz N. *Thinking About Answers: The Application of Cognitive Processes to Survey Methodology*. San Francisco: Jossey-Bass, 2010. 322 p.
 13. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти*. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/2-Положення-Про-акредитацію-освітніх-програм_08.08.2019.pdf (дата звернення 17.10.2019).
 14. *Про вищу освіту*. Закон України від 01.07.2014 р. № 1 556-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 63. С. 7–14.
 15. Критерії оцінювання якості освітньої програми. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти*. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Критерії.pdf> (дата звернення 17.10.2019).
 16. Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Рішення і положення. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти*. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Положення-про-ГЕР.pdf> (дата звернення 17.10.2019).
 17. Перелік галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, до яких можуть включатися представники держави із правом дорадчого голосу. Положення про галузеві експертні ради НАЗЯВО. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти*. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Положення-про-ГЕР.pdf> (дата звернення 17.10.2019).

References (transliterated)

1. *Proekt Postanovi pro Programu diyalnosti Kabinetu Ministriv Ukraini / Zakonotvorchist: zakonoproekti // Verhovna Rada Ukraini: oficijniy veb-portal [Draft Posts on the Diversity Program of the Cabinet of Ministers of Ukraine / Lawmaker: Law drafts // Verkhovna Rada Ukraini: official web-portal]* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66959 (accessed 18.10.2019).
2. Moroz S.A., Moroz V.M. Pidvishennya yakosti trudovogo potencialu vitchiznyanih VNZ v konteksti zmistu mehanizmv mizhnarodnoyi spivpraci [Improving the quality of work potential of domestic universities in the context of the content of mechanisms of international cooperation] *Problemi ta perspektivi formuvannya nacionalnoyi gumanitarno-tehnichnoyi eliti : zb. nauk. prac NTU «HPI»*. 2015. vol. 43 (47). pp. 100–112.
3. Moroz S.A., Moroz V.M. Poryadok ta umovi vstupu do doktoranturi yak element pravovogo mehanizmu derzhavnogo upravlinnya yakistyu pidgotovki fahivciv na naukovomu rivni vishoyi osviti [The procedure and conditions for admission to doctoral studies as an element of the legal mechanism of state management of the quality of training of specialists at the scientific level of higher education] *Naukovi zapiski Institutu zakonodavstva Verhovnoyi Radi Ukraini*. 2015. No 3, pp. 127–134.
4. Pasler O.V. Modeli vzaimodejstviya grazhdanskogo obshestv i gosudarstva [Models of interaction between civil societies and the state] *Pyatyj Vserossijskij kongress politologov, 20-22 noyabrya 2009 g.* [Fifth All-Russian Congress of Political Scientists, November 20-22, 2009] Moskva, 2009. URL: https://www.civisbook.ru/files/File/Pasler_RAPN.pdf (accessed 18.10.2019).
5. Standarti i rekomendaciyi shodo zabezpechennya yakosti v Yevropejskomu prostori vishoyi osviti (ESG) [Standards and recommendations for quality assurance in the European Higher Education Area] K.: TOV “CS”, 2015. 32 p.
6. *Metodichni rekomendaciyi dlya ekspertiv Nacionalnogo agentstva shodo zastosuвання Kriteriyiv ocinyuvannya yakosti osvitnoyi programi* [Guidelines for National Agency experts on the application of the Quality Assessment Criteria of the educational program] Dokumenti: rishennya i polozhennya // Nacionalne agentstva iz zabezpechennya yakosti vishoyi osviti. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Metodichni-rekomendacii_dlya-ekspertiv.pdf (accessed 17.10.2019).
7. *Rekomendaciyi Nacionalnogo agentstva iz zabezpechennya yakosti vishoyi osviti stosovno zaprovadzheniya vnutrishnoyi sistemi zabezpechennya yakosti* [Recommendations of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education regarding the implementation of the internal quality assurance system / Documents: decisions and regulations] Dokumenti: rishennya i polozhennya // Nacionalne agentstva iz zabezpechennya yakosti vishoyi osviti. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Rekomendaciyi-NAZYAVO-stosovno-vnutrishnogo-zabezpechennya-yakosti.pdf> (accessed 18.10.2019).
8. Moroz V.M., Sadkovij V.P., Babayev V.M., Moroz S.A., Onlajn opituvannya studentiv u sistemi zabezpechennya yakosti vishoyi osviti [Online survey of students in the higher education quality assurance system] *Informacijni tehnologiyi ta zasobi navchannya*. 2018. No/ 6. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2415> (accessed 17.10.2019).
9. Moroz S. A., Buka I.S., Buka S.A., Moroz V. M. Ocinyuvannya yakosti vishoyi osviti studentami yak element sistemi derzhavnogo kontrolyu za yakistyu nadannya osvitnih poslug zakladami vishoyi osviti (na prikladi opituvannya studentiv Baltijskoyi Mizhnarodnoyi Akademiyi, Latvija) [Assessing the quality of higher education by students as an element of the system of state control over the quality of the provision of educational services to higher education institutions (based on a survey of students of the Baltic International Academy, Latvia)] *Visnik NUCZU (Seriya «Derzhavne upravlinnya»)* 2018. vol. 2 (9), pp 282–295.
10. Moroz S.A. Vidpovidnist universitetskikh znan vimogam rinku praci: analiz dumki studentiv z Kitayu [Compliance of University Knowledge with Labor Market Requirements: An Analysis of Chinese Students' Opinions] *Visnik pisyadiplomnoyi osviti (Seriya «Upravlinnya ta administruvannya»)*. 2019. No 8 (37), pp. 46–70.
11. Lukina T.O. *Tehnologiya rozrobki anket dlya monitoringovih doslidzen osvitnih problem: metodichni rekomendaciyi* [Tehnologiya rozrobki anket dlya monitoringov doshidzen osvitnih problem: metodichni rekomendaciyi] *Mikolayiv: OIPPO*, 2012. 32 p.
12. Sudman S., Bradburn N., Schwarz N. *Thinking About Answers: The Application of Cognitive Processes to Survey Methodology*. San Francisco: Jossey-Bass, 2010. 322 p.
13. *Polozhennya pro akreditaciyu osvitnih program, za yakimi zdziysnyuyetsya pidgotovka zdobuvachiv vishoyi osviti* [Regulations on the accreditation of educational programs for the preparation of higher education applicants] Akreditaciyi // Nacionalne agentstvo iz zabezpechennya yakosti vishoyi osviti. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/2-Polozhennya-Pro-akreditaciyu-osvitnih-program_08.08.2019.pdf (accessed

- 17.10.2019).
14. *Pro vishu osvitu* [About higher education.] Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1 556-VII. Oficijnij visnik Ukrainy. 2014, no 63, pp. 7–14.
15. *Kriteriyi ocynuvannya yakosti osvitnoyi programi* [Criteria for evaluating the quality of the educational program] Akreditaciya. Nacionalne agentstvo iz zabezpechennya yakosti vishoyi osviti. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Kriteriyi.pdf> (accessed 17.10.2019).
16. *Polozhennya pro galuzevi ekspertni radi Nacionalnogo agentstva iz zabezpechennya yakosti vishoyi osviti* [Regulations on industry expert councils of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education] Rishennya i polozhennya // Nacionalne agentstvo iz zabezpechennya yakosti vishoyi osviti. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Polozhennya-pro-GER.pdf> (accessed 17.10.2019).
17. *Perelik galuzevih ekspertnih rad Nacionalnogo agentstva iz zabezpechennya yakosti vishoyi osviti, do yakih mozhut vplyuchatsya predstavniki derzhavi iz pravom doradchogo golosu* [List of industry expert councils of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education, which may include representatives of the state with the right of advisory vote] Polozhennya pro galuzevi ekspertni radi NAZYaVO // Nacionalne agentstvo iz zabezpechennya yakosti vishoyi osviti. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Polozhennya-pro-GER.pdf> (accessed 17.10.2019).

Надійшло (received) 23.10.2019

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Мороз Світлана Анатоліївна (Мороз Светлана Анатольевна, Moroz Svitlana A.) – кандидат наук з державного управління, Національний університет цивільного захисту України, старший науковий співробітник навчально-науково-виробничого центру; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2696-1278>; e-mail: ra_ekma@yahoo.com

Мороз Володимир Михайлович (Мороз Владимир Михайлович, Moroz Volodymyr M.) – доктор наук з державного управління, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0796-5035>; e-mail: moroz32@rambler.ru

УДК 009:378

doi: 10.20998/2227-6890.2020.1.07

О. А. ПАНАСЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ, СПРЯМОВАНОГО НА РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ

У статті досліджуються педагогічні особливості проведення навчального процесу для розвитку лідерських якостей. Наведені форми методи та засоби, дотримання яких сприяє розвитку лідерських якостей та готують до лідерства. Реалізуючи дієво-практичний потенціал, який представляє собою сукупність знань, вмінь, якостей та навичок, які необхідні для успішної практичної діяльності, студент відчуває необхідність у придбанні тих чи інших лідерських якостей через їх брак на різних етапах діяльності. На практиці в умовах навчального процесу активізація дієво-практичного потенціалу відбувається за допомогою методів, які сприяють підвищенню активності та зацікавленості серед студентів, активують їх творче мислення, здатність мислити критичною. До таких методів відносяться: ділова гра, в якій моделюється професійна діяльність у грі. Застосування ділових ігор в процесі навчання не тільки сприяє розвитку професійних компетенцій студентів, допомагає аналізувати та інтерпретувати отриману інформацію, працювати в групі, але і сприяє прищеплювання певних соціальних навичок і вихованню правильної самооцінки, що є основою лідерських якостей. Лідерські якості будуть розвиватися інтенсивніше при організації навчального процесу, в основі якого лежить реалізація дієво-практичного потенціалу за допомогою групових форм взаємодії. Розвитку лідерських якостей сприяє багато факторів: мотиваційна готовність, досвід, виховання, різноманітні додаткові умови в житті особистості. У межах навчального процесу педагог може підібрати методи, форми та засоби навчання, які вимагатимуть розвитку лідерських якостей, надаватимуть новий позитивний досвід та мотивуватимуть до особистісних змін. Перспективним напрямком вивчення цієї теми є емпірична перевірка виявлених в теоретичній площині тенденцій.

Ключові слова: лідерство, розвиток лідерських якостей, лідерський потенціал, навчальний процес, методи навчання, студентська група, активні методи навчання.

О. А. ПАНАСЕНКО

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ

В статье исследуются педагогические особенности проведения учебного процесса для развития лидерских качеств. Приведенные формы методы и средства, соблюдение которых способствует развитию лидерских качеств и готовят к лидерству. Реализуя действенно-практический потенциал, который представляет собой совокупность знаний, умений, качеств и навыков, которые необходимы для успешной практической деятельности, студент чувствует необходимость в приобретении тех или иных лидерских качеств через их брак на различных этапах деятельности. На практике в условиях учебного процесса активизация действенно-практического потенциала происходит с работодателем методов, которые способствуют повышению активности и заинтересованности среди студентов, активизируют их творческое мышление, способность мыслить критической. К таким методам относятся: деловая игра, в которой моделируется профессиональная деятельность в игре. Применение деловых игр в процессе обучения не только способствует развитию профессиональных компетенций студентов, помогает анализировать и интерпретировать полученную информацию, работать в группе, но и способствует привитию определенных социальных навыков и воспитанию правильной самооценки, является основой лидерских качеств. Лидерские качества будут развиваться интенсивнее при организации

© О. А. Панасенко, 2020